

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ **ERSA**

ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ (RSAI, ERSA)

“Οικονομική Κρίση και Πολιτικές Ανάπτυξης και Συνοχής”

10ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο ,
Θεσσαλονίκη, 1 – 2 Ιουνίου 2012

Συνδιοργάνωση

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης:

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

ΤΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ Ο ΜΥΘΟΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΜΑΤΗΣ ΑΝΑΚΑΜΨΗΣ

Γ. Μιχαηλίδης

Επίκουρος Καθηγητής Περιφερειακής Ανάπτυξης και Προγραμματισμού, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης Α.Π.Θ.

gmich@plandevel.auth.gr

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Κάθε συζήτηση για το περιφερειακό πρόβλημα στην Ελλάδα σήμερα και, κυρίως, κάθε απόπειρα για να προταθούν κατευθύνσεις και να σχεδιαστούν μίγματα πολιτικής για την αντιμετώπιση του, οφείλει, μέσα στις σημερινές συνθήκες της εξοντωτικής κρίσης, να ξεκινά από την ανάλυση των πραγματικών αιτίων και από την αναγνώριση των πραγματικών καταναγκασμών.

Δεν έχουμε πλέον την πολυτέλεια ούτε για αναπαραγωγή περισπούδαστων ακαδημαϊκών ερευνών ούτε για αναμάσημα θεωρητικών αναλύσεων των δύο προηγούμενων αιώνων ούτε για ανέξοδες ασκήσεις επί χάρτου. Αρα, πρέπει οπωσδήποτε να επιστημόνουμε τις εξής τέσσερις «αλήθειες».

1. ΤΟ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟ ΕΛΛΕΙΜΜΑ ΣΤΗ ΒΑΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

Εχουμε μάθει, ως ακαδημαϊκοί αλλά συχνά και ως ερευνητές ή επαγγελματίες, να αναζητούμε τα αίτια της γέννησης ή της διατήρησης των περιφερειακών ανισοτήτων, άλλος στις «σκωρίες» κατά την αυτόματη άριστη κατανομή των συντελεστών παραγωγής, άλλος στις γεωγραφικές σταθερές, άλλος στους μηχανισμούς που μπλοκάρουν την ενδογενή ανάπτυξη, άλλος στην ανεπιτυχή κατανομή και χρήση των δημοσίων επενδύσεων, κ.ο.κ. Αγκυρωνόμαστε άλλος στον Rostow και στον Heckscher, άλλος στον Keynes και στον North, άλλος στον Myrdal και στον Perroux, άλλος στον Λένιν και στον Εμμανουήλ, ορισμένοι ξαναξεσκονίζουμε τον Christaller και τον von Thünen. Αυτό που ξεχνούμε είναι ότι όλοι, ρητώς ή άρητα, ανέλυαν τη χωρική διάσταση ενός οικονομικού ιστού που προϋποθέτει την ύπαρξη ενός παραγωγικού συστήματος. Ποιο παραγωγικό σύστημα υπάρχει πλέον στην Ελλάδα;

Ο συνδυασμός ενός ιστορικά επίμονου υπερβολικού εμπορικού ελλείμματος, μιας ελλιπέστατης εξωστρέφειας και μιας υψηλής εισαγωγικής διείσδυσης οδήγησε ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '80 σε μια ελληνική οικονομία που αδυνατεί να αντιμετωπίσει τον διεθνή ανταγωνισμό, που ούτως ή άλλως παράγει λιγότερο από το ήμισυ της κατανάλωσης της και που επικεντρώνεται σε τομείς και κλάδους που είτε προστατεύονται «φυσικώς» από τον ανταγωνισμό (κατασκευές, εμπόριο και προσωπικές υπηρεσίες) ή δεν συμβάλλουν στη διεθνή ανταγωνιστικότητα (π.χ. η ναυτιλία). Η ελληνική οικονομία ιστορικά είχε και εξακολουθεί να έχει ως κινητήρα την εσωτερική ζήτηση και η βιωσιμότητα της τίθεται πάντοτε σε κίνδυνο εάν δεν υποστηρίζεται συνεχώς από εισροή εξωτερικών πόρων. Ιστορικά παραδείγματα υποδεικνύουν ότι αυτό το profile είναι μεσοπρόθεσμα διατηρήσιμο εάν η εισροή εξωτερικών πόρων οφείλεται σε «υγιέστερες» παραμέτρους ανταγωνιστικότητας (BCS et al, 2006). Το πρόβλημα εντοπίζεται (α) στο ότι η εισροή εξωτερικών πόρων στην ελληνική οικονομία μπορεί σε ομαλές περιόδους να εγγράφεται ως παράγων αύξησης ΑΕΠ

και βελτίωσης βιοτικού επιπέδου αλλά δεν εγγυάται μακροπρόθεσμη σταθερότητα ανάπτυξης καθώς σημαντικό μέρος της επαγόμενης προσφοράς διαρρέει προς άλλες χώρες (Beutel, 2002) (β) στο ό,τι οι εξωτερικοί πόροι δεν είναι μακροπρόθεσμα δεδομένοι και (γ) στο ό,τι το πρόβλημα αποκτά δυνητικά εκρηκτικές διαστάσεις αν η εισροή εξωτερικών πόρων για επένδυση στον παραγωγικό τομέα αντικαθίσταται από την εισροή δανειακών πόρων για συντήρηση του καταναλωτικού επιπέδου (Μιχαηλίδης, 2012).

2. ΤΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΥΤΟ ΠΟΥ ΝΟΜΙΖΑΜΕ

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, ως μοναδικά εργαλεία εξισορρόπησης (όχι αντιμετώπισης) των περιφερειακών ανισοτήτων μας απέμειναν απλά και μόνο (α) οι δημόσιες επενδύσεις στα «μεγάλα έργα», με την ελπίδα ότι κάποτε κάποιος πολλαπλασιαστής που θα πάει, θα λειτουργήσει, (β) οι αντισταθμιστικές μεταβιβάσεις με τη μορφή είτε κοινωνικών παροχών είτε επιδοτήσεων είτε επέκτασης του καταναλωτικού δανεισμού. Το αποτέλεσμα;

Σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας / BCS, 2011), περισσότεροι από τους μισούς Νομούς της χώρας βλέπουν να επιδεινώνεται η θέση τους ως προς το μέσο όρο της χώρας όσον αφορά στην ανεργία: εκεί η ανεργία συνιστά το 2007 πρόβλημα κατά 5-275% (!) σημαντικότερο από ό,τι στην εποχή της «φτωχής Ελλάδας». Μεταξύ 1994 και 2006, οι «βιομηχανικές» μονάδες (με >10 απασχολούμενους) της χώρας μειώθηκαν κατά 39%, μείωση που ξεπερνιέται σε όλους τους Νομούς πλην 3 ενώ το 2007 επτά Νομοί της χώρας ΔΕΝ έχουν μεταποίηση, 5 έχουν λιγότερες από 5 βιομηχανίες, 10 λιγότερες από 10. Εντελώς αντίστροφη μακροπρόθεσμη εξέλιξη δείχνει ο τομέας των κατασκευών με τη σχετική θέση όλων πλην 17 Νομών να βελτιώνεται έως και να «εκτοξεύεται» (κατά 102-286%,). Η αποδιάρθρωση του παραγωγικού ιστού της χώρας «αντισταθμίζεται» με μια, γενικευμένη σε όλη τη χώρα, επέκταση των κατασκευών και του τουρισμού και ουσιαστικά οι πλέον παραγωγικοί τομείς υποκαταστάθηκαν από τομείς «αξιοποίησης» του παραγόμενου ή εισαγόμενου ή δανειζόμενου εισοδήματος. Γι' αυτό και η χωρική διαφοροποίηση του εισοδήματος εμφανίζει ομοιόμορφη εικόνα, με μέτρο σύγκρισης τη σχετική θέση κάθε Νομού ως προς την «πλουσιότερη» περιοχή της χώρας: μόνο 5 Νομοί εμφανίζουν υποχώρηση π.χ. το 2007 ως προς το 2000, μόνο σε 13 Νομούς η αύξηση των καταθέσεων ήταν χαμηλότερη του μ.ο. της χώρας στην περίοδο 1989-2000, και μεταξύ 1981 και 2009 τα ΙΧ αυτοκίνητα της χώρας ανά 100 κατοίκους αυξάνονταν κατά 14% το χρόνο κατά μέσο όρο, με «πρωταθλητές» στην αύξηση 9 Νομούς (με +29-35% ετησίως).

Οι «περιφερειακές» ανισότητες δεν είναι δια-περιφερειακές αλλά ενδο-περιφερειακές και οφείλονται στην εκτεταμένη παραγωγική αποδιάρθρωση. Πέρα από την κλασική μορφή που τους αποδίδαμε («υπερτροφικό» κέντρο versus «φτωχή» ύπαιθρος), οι ανισότητες είναι “place-based” και μάλιστα σε υπο-περιφερειακό επίπεδο.

3. ΚΡΙΣΗ – ΛΙΠΟΑΝΑΡΡΟΦΗΣΗ – ΑΝΑΚΑΜΨΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Εφόσον το περιφερειακό πρόβλημα έχει τις ρίζες του στο παραγωγικό έλλειμμα, η κρίση θα έχει λίγο ως πολύ «ομοιογενοποιητικά» χαρακτηριστικά στον ελληνικό χώρο. Δεν «χτυπιέται» η παραγωγική μας ικανότητα (αυτή απλώς αποτελείώνεται), αλλά το εισόδημα μας και η ανακύκλωση του: θα υποφέρουν τα Οινόφυτα, η Σίνδος και ο Βόλος αλλά ήδη υποφέρουν περισσότερο η Αθήνα και σταδιακά αλλά γρήγορα όλη η χώρα. Χωρίς παραγωγικό ιστό, δεν υπάρχει καμμία διέξοδος από την κρίση στη χωρική της διάσταση. Ποια «δημιουργική καταστροφή» να συντελεστεί και πού όταν απλά δεν υπάρχει τι να «καταστραφεί»; Σε ποια «βέλτιστη κατανομή συντελεστών παραγωγής» να ελπίζουμε όταν την κατά τόπους «σπάνι» τους δεν την θεραπεύσαμε όταν είχαμε και πόρους και εργαλεία; Είναι προφανές ότι η μακρόχρονη «λιποαναρρόφηση» θα οδηγήσει την ελληνική οικονομία σε μια διάδοχο, εξίσου ή περισσότερο μακρόχρονη, καχεκτικότητα. Η πρόταση «πρώτα

αποπληθωρισμός και καταστροφή του κρατισμού, έπειτα αυτόματη ανάδυση της επιχειρηματικότητας και της ανταγωνιστικότητας και, τέλος, ανάκαμψη», δεν απαντά στα ακόλουθα ερωτήματα (Μιχαηλίδης 2012):

Αποπληθωρίζουμε ή ερημοποιούμε; Σε μια οικονομία όπου βιομηχανία και αγροτικός τομέας μαζί παράγουν λιγότερο από 20% του ΑΕΠ και απασχόλησης συγκεντρώνεται στις υπηρεσίες (BCS et al, 2006), πόσο αποτελεσματική μπορεί να είναι η αποπληθωριστική θεραπεία; Πού θα παραχθεί ή από πού θα προέλθει το πλεόνασμα που χρειάζεται για μια οποιαδήποτε επένδυση και για μια οποιαδήποτε ανάκαμψη; Σε ποια “places” και σε ποιο χρονικό ορίζοντα;

Να γίνουμε ανταγωνιστικοί πώς και απέναντι σε ποιόν; Το παιχνίδι της ανταγωνιστικότητας στην πρώτη του φάση τουλάχιστον είναι zero-sum game και δεν είναι τεχνικής φύσεως: άλλη παραγωγική και οικονομική δομή χρειαζόμαστε για να ανταγωνιστούμε την Τσεχία και άλλη για να εκτοπίσουμε από τρίτες αγορές την Τουρκία ή για να αντιμετωπίσουμε την εισαγωγική διείσδυση από την Κίνα. Ποιος αποφασίζει; πώς προετοιμάζεται; τι έχει απομείνει από τον εγχώριο παραγωγικό ιστό ύστερα από την τριακονταετή ενσωμάτωση του σε έναν ευρύτερο οικονομικό χώρο με εκατοντάδες φορές ισχυρότερους δημόσιους και ιδιωτικούς εταίρους/ανταγωνιστές;

Η αυτόματη ανάκαμψη δεν είναι προσδοκία, είναι μύθος. Δεν υπάρχει ανάκαμψη γενικώς και αορίστως και αυτομάτως και δεν υπάρχουν bests practices, μόνο αναπτυξιακή, παραγωγική αναγέννηση, και αυτό συνέβη σε όλες τις μετα-κρίση εποχές και ακριβώς σαν προϋπόθεση για το ξεπέρασμα της κρίσης. Η κρίση «του 1973», ως οικονομική αλλαγή με μακροχρόνιες συνέπειες, δεν ξεπεράστηκε, αλλά «μετατέθηκε», στο χώρο και στο χρόνο (Husson, 2007). Η χωρική της διάσταση δεν μπορεί να αναζητηθεί και οι αντίστοιχες πολιτικές δεν μπορούν να διαμορφωθούν χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το καθοριστικό αυτό δεδομένο: άλλη περιφερειακή πολιτική απαιτείται και άλλη είναι εφικτή σε περίοδο μακροπρόθεσμης σταθερής ανάπτυξης και άλλη σε περίοδο μακροχρόνιας «κατηφούς» ανάπτυξης (Μιχαηλίδης, 2009). Άλλη πολιτική μπορείς να ασκήσεις όταν απλώς επιζητείς ανάκαμψη, άλλη όταν πρέπει να εφεύρεις ένα νέο καθεστώς συσσώρευσης και ένα νέο τρόπο ρύθμισης, και εκεί βρισκόμαστε.

4. ΜΙΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ: Η ΕΛΛΑΔΑ

Στο κλίμα των ημερών, αναζητούμε «ελάφρυνση» των όρων των δανειακών μας συμβάσεων ή «απαγκίστρωση» ή και ηρωικές εξόδους ... Εχουμε συνειδητοποιήσει όχι μόνο το πού βρισκόμαστε αλλά και το τι είμαστε; το 1,87% του συνολικού ΑΕΠ της Ένωσης. Από τα τρία κλασσικά εργαλεία που ορίζουν την οικονομική λειτουργία του «εθνικού» κράτους, διαχείριση της κυκλοφορίας του κεφαλαίου, της εργατικής δύναμης, του χρήματος (Brunhoff, 1976), ποια έχουν απομείνει στα εθνικά κράτη μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και ιδίως μέσα στην Ευρωζώνη; Η δημιουργία της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης μετατρέπει τον οικονομικό χώρο κάθε χώρας – μέλους της σε «περιφερειακό» οικονομικό χώρο (με την υιοθέτηση κοινού νομίσματος και της δημοσιονομικής πειθαρχίας που αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση και με την ολοκλήρωση της «Ενιαίας Αγοράς»). Θεωρητικά έτσι ολοκληρώνεται η ελεύθερη διακίνηση των συντελεστών της παραγωγής και άρα θα αναμενόταν η επωφελής για όλους ομογενοποίηση του οικονομικού χώρου και η περιπόθητη «Σύγκλιση», έστω και σταδιακά. Προφανέστατα όμως και παράλληλα, σε συνθήκες πλήρους απελευθέρωσης (όπως αυτές εντός της Ευρωζώνης), ευνοείται πάντοτε η «εθνική» οικονομία που διαθέτει (είτε ιστορικά είτε γιατί αξιοποίησε δυνατότητες που της προσφέρθηκαν πρόσφατα) την πληρέστερη αρχική προικοδότηση σε κεφάλαιο, καινοτομία, ανθρώπινους πόρους και γεω-οικονομική θέση και το παλιό «περιφερειακό πρόβλημα» στα πλαίσια του εθνικού οικονομικού χώρου «αναδιατυπώνεται» στο εθνικό επίπεδο στα πλαίσια του ευρωπαϊκού οικονομικού χώρου. Η Ελλάδα είναι στην Ευρώπη σήμερα ό,τι η Θράκη ήταν χθες στην Ελλάδα.

Δεν πρόκειται για υπερβολή. Η δημοσιονομική πολιτική ορίζεται από τα Εθνικά Προγράμματα Μεταρρυθμίσεων και τα Προγράμματα Σταθερότητας και Σύγκλισης πολύ πριν κάποιοι αγανακτήσουν με τα «Μνημόνια», και το «Ευρωπαϊκό Εξάμηνο» οικονομικής διακυβέρνησης εγκρίθηκε το Σεπτέμβριο του 2010. Οι Οδηγίες απελευθέρωσης της αγοράς εργασίας έχουν ενσωματωθεί στα εθνικά δίκαια και επικυρώθηκαν στη Συνθήκη της Λισσαβόνας πριν 30 μήνες. Η υπό όρους παροχή των πόρων για περιφερειακή ανάπτυξη από τα Διαρθρωτικά Ταμεία γίνεται ήδη από το 3^ο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης και η «αποπεριφερειακοποίηση» της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής ισχύει από το 1994 τουλάχιστον. Η οριστικοποιούμενη νέα Πολιτική Συνοχής 2014-2020 μας ωθεί σε 11 Θεματικούς Στόχους στους 8 εκ των οποίων η Ελλάδα είτε έχει πενιχρές επιδόσεις είτε παγίως αντιμετωπίζει δυσκολίες ενεργοποίησης, ορίζει Εκ-των-προτέρων και Μακρο-οικονομικούς Ορους που θέτουν σε αμφιβολία αν όχι την έγκριση και εκκίνηση οπωσδήποτε την εφαρμογή ή την ολοκλήρωση των Προγραμμάτων, προβλέπει υψηλά ελάχιστα ποσοστά συμμετοχής του ΕΚΤ για τις «Περιφέρειες Μετάβασης» και τις «Περιφέρειες Ανταγωνιστικότητας», επιβάλλει αυστηρή θεματική συγκέντρωση σε λεπτομερείς Επενδυτικές Προτεραιότητες από τις οποίες απουσιάζουν εκείνες στις οποίες παγίως η χώρα προσανατόλιζε τους «διαρθρωτικούς» πόρους. Και όλα αυτά όταν εμείς, σήμερα ακόμη, «αναγνωρίζουμε» σαν «επενδυτικές» ανάγκες μας κατά 65% τις συγκοινωνίες – μεταφορές, κατά 8% την εκπαίδευση και την κατάρτιση, κατά 0,06% την έρευνα και τεχνολογία (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας / BCS, 2011).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ;

Αποδέσμευση από κάθε δογματισμό, είτε ακαδημαϊκό είτε τεχνοκρατικό, είτε «μνημονιακό» είτε «αντιμνημονιακό», είτε σουμπετεριανό είτε μαρξιστικό, είτε κεϋνσιανικό είτε κατά ΗΟΣ. Σε βάθος ανάλυση του τι συνιστά σήμερα περιφερειακό πρόβλημα στην Ελλάδα. Αναγκαστική προσγείωση στην ευρωπαϊκή και ελληνική πραγματικότητα και εξαναγκαστική δημιουργία ικανότητας για την κατανόηση, την προσαρμογή, την εξειδίκευση, την εφαρμογή των μόνων εργαλείων που μας επιτρέπονται και την παραγωγική αξιοποίηση των μοναδικών πόρων που μας δίδονται, έως ότου το ελληνικό περιφερειακό σύστημα αποκτήσει παραγωγικό ιστό.

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- BCS, Remaco (2006). *Τελική Έκθεση Απολογισμού Αξιολόγησης Ε.Π. Ανταγωνιστικότητα 2000-2006*. Υπουργείο Ανάπτυξης
- Beutel J. (2002). *The economic impact of objective 1 interventions for the period 2000 – 2006*. EC, DG Regional Policies
- Brunhoff de S. (1976). *Etat et Capital*. Editions La Découverte.
- Husson M. (2007). *Onde longue et crise contemporaine*, in G. Rasselet (dir.) *Dynamique et transformations du capitalisme*. L’Harmattan.
- Μιχαηλίδης Γ. (2012). *Σχεδιασμός και αξιολόγηση, στην ανάπτυξη και στην κρίση*. Εκδόσεις Βάνιας
- Μιχαηλίδης Γ. (2009). *Κρίση, χώρος και ανάπτυξη: ερωτήματα και απαντήσεις. Στο 25 κείμενα για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη του χώρου*. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, σελ. 395-422
- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας / BCS (2011). *Επιστημονική Υποστήριξη για τη Συγκρότηση Ελληνικής Πρότασης στο πλαίσιο της Αναμόρφωσης της Ευρωπαϊκής Πολιτικής*

Συνοχής, ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ 5, Εισαγωγή στο σχεδιασμό του Εθνικού Αναπτυξιακού Προγραμματισμού 2020. Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας